

הרב אבא סוויאטיצקי

ליקוואוד

ספר צרור החיים – משפטי יום הכיפורים

לרבינו חיים ב"ר שמואל בן-דוד מטודילא

לכבוד הקוראים:

הנני נותן לפניכם ספר צרור החיים¹ הלכות יום הכיפורים, לרבינו חיים מטודילא תלמיד הרשב"א הנודע בכינויו בעל הצרורות [וזאת מפני שחיבר שני ספרים ספר זה וספר 'צרור הכסף' על ענייני ממון]. והוא דוגמא מספר צרור החיים העומד לצאת לאור מחדש ע"פ שני כת"י עם הערות וציונים לתורת הרשב"א ותלמידיו (כגון ריטב"א, רבינו בחי, ר"י אבן שועיב וספר השלחן וספר הפרדס לר' אשר נביו) ותורת רבינו פרץ (בתוספותיו והגהותיו לסמ"ק ותשב"ץ קטן) ושאר ראשונים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים. הספר נמצא בשלבי עריכה ולא בא לכאן במהדורה סופית כלל וכלל. במהדורתנו תיקננו מאות טעויות ע"פ כת"י, כשמדובר בשיפורי נוסח בלבד תיקננו בגוף הטקסט מבלי להעיר על כך, אבל כשמדובר בהוספת מילה או הגהה של שינוי משמעות הכנסנו את התיקון בחצאי ריבוע ובגופן שונה כנהוג, או כתבנוהו למטה בהערות. תיקון שבחצאי ריבוע שהם בגופן שווה לשאר הטקסט הם ממהדיר דפו"ר, והם ג"כ ע"פ כת"י. אשמח לקבל הערות ותיקונים וכל מידע שיש בידכם אודות ספר זה או אודות רבינו המחבר.

הדרך החמישי

משפטי יום הכיפורים

[תוכן העניינים]

א. סעודת ערב יום הכיפורים, והטבילה שטובלים בערב יום הכיפורים ותפלת המנחה וענין סעודה המפסיק בה, והדלקת הנר בערב יום הכיפורים כמו בשבת, וענין כל נדרי, ומה מועיל.

ב. ענין איסור אכילה ושיעורו, והאוכל אוכלין שאינן ראויין וכן האוכל פלפלין. וענין השתייה ושיעורה, חולה שיש בו סכנה וכן עוברה שהריחה, וענין הרופאים שאומרים צריך.

ג. חינוך הקטנים עד כמה שנים.

ד. רחיצה ומי שהיה מלוכלך בטיט ונכנס לבית הכנסת אם יטול ידיו, ואם האשה טובלת ביום הכיפורים, וההולך להקביל פני רבו, ומצטנן בדברים הכתובים שם, סיכה ונעילת הסנדל, ואם נועל אנפלויות, ותשמיש המטה, ומילה ביום הכיפורים היאך יעשו.

1. והוא דיני התפלה, הברכות, שבת, ר"ה, יוה"כ, סוכות, חנוכה, פורים, פסח, יו"ט וחול המועד, תענית ת"ב וחופה, ודרשות למועדים. על פי תורת הרשב"א ור"פ, כולל הרבה דברים שקיבל רבינו מהם בעל פה, כמה מהם שאין לנו מקור אחר.

ה. סדר התפלות, אם אומרים ברכת כהנים במנחה, והנעילה והבדלה. והמדרש כדי לישב את הלב.²

סימן א

כתיב ועיניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש, אמרו חז"ל³ וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין אלא כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי, כלומר כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה⁴, זהו פשט הכתוב ועיניתם את נפשותיכם על ידי תשעה לחדש שזהו דרך האכילה, כי דרך האדם כשאוכל מאד כי ליום המחרת יותר מעונה (מ)כשאנו אוכל⁵, אבל אין לדקדק מכאן כי התענית גם בתשיעי ועשירי שהוא יותר חשוב דאדרבה גריעות הוא, אלא יש לאדם לעשות סעודה גדולה בערב יום הכיפורים⁶, וכן (מנהגנו) [מנהג ישראל]. וכן אמרו חז"ל במסכת חולין בפרק אותו ואת בנו (פג, א) כי ערב יום הכפורים היו עושים סעודות גדולות בארץ הגליל. [ואפילו החכמים] הרגילין להתענות כל השנה בערב יום הכפורים היו עושין סעודה גדולה, כמר בריה דרבינא דהוה יתיב בתענית כוליה שתא לבר ממעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכפורי כמו שכתבנו בראש השנה (הדרך הרביעי סימן ו).

⁷ומנהג ישראל שטובלין עצמן לכבוד היום, ואין מברכין על אותה טבילה דאין מברכין על המנהג כדאמרינן גבי ערבה (סוכה מד, ב) חביט חביט לא בריך קסבר מנהג נביאים הוא⁸.

2. השוה לעיל בהלכות ר"ה (הדרך הרביעי) שכתב רבינו 'אכתוב מדרש בע"ה כדי להכניע הלב'.

3. ברכות ח, ב ופסחים סח, ב ור"ה ט, א ויומא פא, ב.

4. כ"כ תוס' (ברכות ח, ב) ותוס' ישנים (יומא פא, ב) וריטב"א (ר"ה ט, ב) והרב המגיד (סוף הל' שביתת עשור) דכאילו נצטוו להתענה, אבל השתא דלא נצטוו אין להתענות, וכמ"ש רבינו בהמשך.

5. הנה נתחבטו המפרשים מהי שייכות אכילת התשיעי להיחשב כתענית וגם למה נקט 'תשיעי ועשירי' ורש"י פירש כלומר התקן עצמך בתשיעי כדי להתענות בעשירי, ופירשו שהקב"ה בחסדו יתן שכר על הכנה זו כאילו התענה שני הימים. ולרבינו דרך חדשה, דהאכילה גופא מרבה את העינוי של יום העשירי ולכן נחשב הוא כתענית וכאילו הוא התענה שני הימים, וכ"כ בשבלי הלקט (סי' שז). וכע"ז כתב מהרי"ט (ח"ב או"ח סי' ח) דכיון שהורגלו בתענית בעשי"ת לא ירגיש כ"כ את צער העינוי ביוה"כ, ולכן אוכלים בעיוה"כ להרגיש את צער העינוי. ויש להביא מקור לזה ממשנה תענית פ"ד דאנשי מעמד לא היו מתעניין באחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית כו' [ומצינו פי' חדש בהל' יוה"כ לתלמיד רבינו שמואל ממגנצא (מאורות הראשונים עמ' קיג) ד'תשיעי ועשירי' היינו תשעה באב ויום כפור. ועוד פי' מחודש לראב"ן (יומא פא, ב עמ' תצד) וראב"ה (סי' תקכח) דכל האוכל ושותה ומפסיק מבעוד יום שמוסיף תוספת לעינוי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, וע' להלן שהובאה קושיית הב"י איך יליף הטור דיליף אכילת עיוה"כ ותוס' יוה"כ מחד קרא, ולפי' ראב"ן א"ש]. ובעיקר הדבר משמע ברמב"ם (פ"ג מנדרים ה"ט) דאסור להתענות בעיוה"כ וכ"כ מהרי"ל (הל' ערב יוה"כ סי' ט), אבל בב"י סי' תרד כתב בפירושו הראשון דשפיר דמי להתענות בתשיעי ע"ש.

6. כ"כ האו"ז סי' רעז ומרדכי סי' תשכב וטוש"ע סי' תרד דמצוה להרבות בסעודה ערב יום הכפורים.

7. רבינו לא הזכיר בסדר ערב יום כפור את מנהג שחיתת תרנגול לכפרה, ואף שאין לדייק כ"כ מהשמטות רבינו י"ל דכאן אוזל בשיטת הרשב"א (ח"א סי' שצה) שמנע את המנהג מעירו מחשש דרכי אמורי. וע' טוש"ע סי' תרה ונו"כ שם.

8. בסידור רס"ג (עמ' רנט, מובא בשע"ת סי' רב וריצ"ג וא"ח ורא"ש סי' כד וטור סי' תרו) כתב לברך על טבילה זו וכן פסק בשבלי הלקט (סי' רפג) ובמנהג מרשלייאה (בתוך קובץ על יד כרך יד), אך דעת ר' יהודאי גאון המובאת באבודרהם

וקודם שיאכל אדם לערב מתפלל תפלת המנחה ומתודה שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה⁹ ואע"פ שהתודה קודם שיאכל יתודה ערבית ומוסף ומנחה ונעילה¹⁰, והודוי הוא אחר התפלה כמו שהוא מסודר כבר בידי ישראל¹¹:

וסעודה זו אע"פ שאכל סעודה המפסיק בה כל זמן שהוא סמוך לחשיכה יכול לאכול ולשתות כל זמן שלא אמר זמן [שהוא] שהחיינו וקיימנו¹², וכן מצינו במדרש איכה רבתי (פרשה ג, ו) 'רבי יהודה בן בתירה אזל לנציבין בערב צומא רבא, אתא ריש כנישתא לזמוניה א"ל כבר אכלית ופסקית, א"ל עייל דלא לימרו ההוא ר' יהודה לא אשגח ביה, אזל עמיה ואכל מכל עיגול חד פת ומכל תבשיל חד פיסא ומכל חבית חד כסא', ואם היה בו משום אסור מאחר שהפסיק לא היה חושש לשום (דבור) [כבוד]¹³.

ומוסיפין בתענית זה מחול על הקדש ויש אסמכתא לזה מדכתיב 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש' כלומר (לצום ולהתענות מהתשיעי) [תצום ותתענה ותתחיל מערב תשיעי]¹⁴.

היא שאין לברך על טבילה זו, וכ"ד ריצ"ג בהלכות ובשע"ת סי' ש [והביא הראיה מחביט חביט], וכ"כ התוס' ברכות כב, ב דברכה לבטלה היא, וכ"כ הרא"ש הנ"ל דאין לטבילה זו רמז בש"ס, ואי משום לטהר עצמו ברגל היינו מכל הטומאות אפי' דמת ע"י הזאה, ועכשיו אין לנו טהרות (וע' שאנ"א סי' סז והגרי"פ עשה ב), וכ"כ בתשב"ץ קטן סי' כג בשם מהר"ם דאינו רק בשביל טהרה ואין לברך. ובדעת רס"ג י"ל דס"ל כרי"ף והגאונים שטבילת עזרא לא נתבטלה לתפלה ולכן עדיף ממנהג ומברכין עליה, וע"ע הר צבי יומא פח, א שכ' דעכ"פ לגבי יוה"כ לא נתבטלה טבילת עזרא. ועי"ל, דהנה מהרי"ל (הל' עיוה"כ סי' ד) כתב לטבול ג"פ ושארין מועיל ט' קבין דאינה משום קרי אלא כגר הבא להתגייר, ואולי מטעם זה יש לברך.

9. יומא פז, ב וראה בתוספתא (פ"ד הי"ט), ולשון הרמב"ם (פ"ב מתשובה ה"ז) שמא יחנק בסעודה, וכ' הב"ח שכן היתה גירסתו בברייתא, אבל הר"ן פירש ד'דבר קלקלה' היינו שיכרות וכיו"ב.

10. בגמ' 'ואע"פ שהתודה קודם שאכל ושתה יחזור ויתודה לאחר שיאכל וישתה' ופי' הראשונים דהיינו בתפלת ערבית, אבל הרמב"ן פירש דהיינו סמוך לחשיכה כדי שיתודה סמוך לכניסת היום כדי שלא יהא שהות לחטוא בין הודוי והיום. וכתב הב"י סי' תרוז שהעולם לא נהגו כדברי הרמב"ן, וזהו כוונת רבינו שכתב דיתודה ערבית שחרית כו' והשמיט סמוך לכניסת היום. ומנהגנו כיום להתודות בתוך תפלת זכה כדי לצאת ידי דעת הרמב"ן.

11. יומא פז, ב והיכן אומרה יחיד אומרה אחר תפלתו ושליח צבור אומרה באמצע, ופרטי הודוי ע"י לקמן (סימן ה).

12. ודלא כהראב"ד (פ"ג מתענית ה"ג) ומהרי"ל (הל' עיוה"כ סי' י) דכל שפסק מלאכול אינו חוזר ואוכל, אלא כדעת התוס' (עירובין מא, א ד"ה אי ותענית ל, ב ד"ה כל) והרא"ש (תענית פ"א סי' יד פ"ד סי' לח) דמותר. והרי"ף תענית ג, ב התיר כל דלא קבלה לתענית עליה, והרמב"ם (פ"ג מתענית ה"ג) מתיר כל זמן שלא גמר שלא לאכול, ופי' המגיד משנה דרי"ף ורמב"ם שיטה אחת הן, דצריך לקבל בפיו בפירוש [וכן כתב הרא"ש בדעת הרי"ף], אבל ההגה"מ פירש בדעת הרמב"ם דאפי' גמר בלבו שלא לאכול אינו חוזר ואוכל. ודעת בעל המאור תענית יב, א דאפי' קבלו בפירוש חוזר ואוכל ולא דמי לקבלת יוה"כ ע"י ברכת הזמן שהיא חמורה, וכ"כ המאירי עירובין מ, ב בשם מובהקים שבמפרשים, והראב"ד בתענית שם שם השיג עליו, וע' במאורות כאן.

13. ראייה זו הביאו התוס' (עירובין מא, א ותענית ל, ב) והסמ"ג (עשין דרבנן ג) וש"ר, אך בהגה"מ (פ"ג אות א) כתבו בשם מהר"ם דאיתו מעשה היה בבוקר ו'פסקית' פירושו שבעת, וכן פירש ראב"ה (סי' תתנט). ולענין דעת הרי"ף ורמב"ם דבקבל נאסר כתב בהגה"מ שאם דעתם דרק בקבל בפירוש נאסר אין ראיה כנגדם ממדרש זה דלא איירי בקבל בפירוש, אבל אם דעתם היא דבגמר שלא לאכול נאסר תהיה אף ראיה כנגדם, וצ"ל כדחיית מהר"ם.

14. הוכרח רבינו לומר שהוא אסמכתא, משום דלעיל יליף מהך קרא דמצוה לאכול בעיוה"כ, ובגמ' פא, ב מבואר דמאן דדריש הא לא דריש הא, וכן הקשה הב"י סי' תרד על הטור שהביא שני הדברים ותיירץ דהטור דרש תוספת יוה"כ ממקום אחר, ולכן כתב רבינו דדרשה דתוספת הוא אסמכתא [הגרי"ז תרח, א אזיל לאידך גיסא דתוספת יוה"כ דאו' ואכילת

וליל יום הכפורים מנהג שמדליקין מבערב הנרות כמו בליל שבת¹⁵ ואין מברכין על אותה הדלקה מאחר שהיא מנהג¹⁶, והטעם להדלקה זו כדי שידע שאסור בתשמיש המטה שהרי מדרך הצניעות (לא ישתמש) [שלא להשתמש אדם] עם אשתו לאור הנר, וכשחל יום הכפורים בשבת ההדלקה חובה משום השבת ומברכין עליה¹⁷. וסמוך לחשיכה כל הדברים האסורים ביום המחרת אסור מכאן ואילך.

והולכין לבית הכנסת, ומנהג (בכל) [ברוב] המקומות¹⁸ לומר כל נדרי, ותיקן רת"ם ז"ל¹⁹ שיאמרו מיום הכפורים הזה עד יום הכפורים הבא אלינו והוא כמו הרוצה שיהיו נדרינו בטלין יעמוד (בה) בר"ה [כמו] שאמרו במסכת נדרים (כג, ב), וביטול זה אינו מועיל אלא לנדרים שבינו

עיוה"כ אסמכתא, וכן נקטו עוד אחרונים. ולראב"ן יומא פא, ב יש דרך חדש דרק האוכל ושותה ומפסיק מבעו"י, ומוסיף תוספת לעינוי מעלה עליו הכתוב ולפ"ז הכל אחד. אולם בביצה ל, ב איתא להדיא תוספת יוה"כ דאורייתא, ואין אפשר לומר דאסמכתא הוא, וצ"ע. והנה, כבר הקשו על הרמב"ם (פ"א ה"ו) דנקט רק תוספת עינוי ולא תוספת מלאכה, והרי בגמ' מרבינן לתרווייהו מקראי. וכתב המ"מ דהרמב"ם פסק כתנא דעצם עצם (יומא פא, א), דאינו מוזהר על תוספת מלאכה, אך קשה דלדיד' גם אינו מוזהר על תוספת עינוי וע' לח"מ וש"א. ועפ"ד רבינו י"ל דאה"נ, שמדאורייתא אינו מוזהר כלל ואסמכתא לתוספת עינוי אקרא, אך עדיין קשה מגמ' ביצה הנ"ל. ואולי פירש רבינו ד'אכלי ושתו עד שחשיכה', היינו חשיכה ממש, וכוונת הגמ' דאכילה בזמן בין השמשות הוא דאורייתא, [אך בשו"ת הרשב"א ח"ג סי' שנ כתב דאין הפירוש כן, דאין לך אחד שעושה כן, וגם פשיטא ליה התם תוספת עינוי מדאורייתא]. ועדיין קשה מסוכה כח, א דמרבינן נשים לתוספת עינוי מקרא דהאזרח. וע"ע רדב"ז (ח"ה סי' אלף שפו).

15. תנן פסחים נג, ב מקום שנהגו להדליק כו' מדליקין ושלל להדליק אין מדליקין, ובגמ' שם אלו ואלו מתכונין לדבר אחד למנעו מתשמיש (או מהרהור ראה ט"ז סי' תרי), ובירושלמי שם דמקום שנהגו להדליק משוכח יותר (ונפ"מ למקום חדש שידליקו, כ"כ הפר"ח). ובא רבינו לומר דאנן מקום שנהגו להדליק אנן, וכ"כ לעיל (הדרך השלישי סימן ג) 'ומיהו בנרות של יוה"כ כגון לדידן דנהגו להדליק אין צריך לברך דודאי מנהגא הוא ואמנהגא לא מברכין'. וכתב הב"ח (סי' תרי) דנהגים להדליק על השלחן, אבל מהר"ל (דיני עיו"כ סי' יב) כתב שלהדליק רק על השלחן ולא בחדרו הוא תרי קולי דרואה אשתו ואין לו נר בחדר, וע' מג"א שמיישב את המנהג, אך כתב דיש להחמיר.

16. כ"כ המרדכי (פסחים סי' תרט ויומא סי' תשכח), מהר"ל (סי' יא), מהר"ש (סי' רטו) ומהר"י ווייל (סי' קצא) שאין לברך, ודעת הרא"ש (סי' כז) והטור (סי' תרי) והב"ח שיש לברך, ובשו"ע 'יש מי שאומר' שמברכין, וברמ"א שכן נוהגים במדינות אלו. וכמדומה שכיום נתפשט כן ברוב העולם, אבל דעת הפר"ח והגר"א והמקור חיים שאין לברך, והאשל אברהם מבוטששטש מחלק בין אנשים לנשים בזה, ע"ש.

17. גרסינן בפסחים נג, ב תני תנא קמי' דריו"ח רשב"א אמר יוה"כ שחל להיות בשבת אף במקום שנהגו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת עני ריו"ח בתריה וחכמים אוסרים ובירושלמי שם משמע דהלכה כר"ש בן אלעזר, וכן פסק הרמב"ם (פ"ג ה"י). וכתב רבינו מנוח בדעתו דהיינו בברכה, וע"ש מה שהקשה ע"ז. ובמרדכי שבת סי' רעג (הובא בב"י סי' תרי) הביא מספר המצות שאפי' בשבת אין מברכין הואיל ואינו בא לצורך אכילה (ולפנינו בסמ"ג ליתא).

18. נראה להעדיף גי' 'רוב המקומות' שבכת"י מדריד, דבר"ן נדרים כג, ב כתב שבקצת קהלות נוהגין כן, ומסתבר דבזמן רבינו לא היה מקובל לגמרי, שהרי כל גאוני בבל וכמה ראשונים התנגדו לאמירתה מפני שאינו מועיל וגורם ולזול בנדרים, כ"כ רב נטרוניא בשם רב יהודאי (ע' תשובות רב נטרוניא אופק סי' קפה ועוד) וכ"כ המנהיג בשם רב עמרם גאון וכן הוא בחמדה גנוזה סי' מד (תשו' לרב נחשון גאון) ובשע"ת סי' לח וסי' קמג בשם רב האי ב"ר נחשון. וכ"כ הרמב"ן בריש משפט החרם בדעת הרי"ף שאין לאומרה, וכן הביא הא"ח מספר העתים וכ"ד ריצ"ג וכ"כ ר' שלמה ב"ר נתן בסידורו [מאידך, בהלכות פסוקות מן הגאונים סי' קיז משמע ששפיר דמי לאומרה, ורס"ג ג"כ התיר, אבל רק לנדרים שגגת ציבור, ע' ריצ"ג ומנהיג הנ"ל, ובסידור רס"ג ליתא, ובשם רב האי כתבו נוסח שהוא כתפלה לסליחה ואינו התרה]. וגם הרמב"ן במשפט החרם מתנגד לאמירתה, וכן מצינו לרלב"ג בתשובה (והיא לו נדפסה בספר זכרון ויטע אשל עמ' פח) גם ר"י בר יקר רבו של הרמב"ן לא הזכירו בסידורו. וכן מצינו לר' יצחק ב"ר מרדכי מפרובינצא (נד' במאורות הראשונים סי' לח) תשובה ארוכה בזה ומסיק שלא לאומרה, וכן נוטים דברי ריב"ש סי' שצד. ובר"ן ונמו"י נדרים שם מבואר שיש

(לבין עצמו כמדיר) [לבינו כנודר] עצמו מאכילה ושתייה, אבל נדרים שבינו לחבירו אינו (מפסיק) [מספיק] שום דבר²⁰, והאומרים מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים זה אינה מעלה שום דבר כי לנדרים שכבר עברו לא יספיק דבר²¹, אע"פ שיש מקום עיון כי הקדמונים ז"ל לא [לחנם²²] תקנוהו באותו נוסח קודם שבא רת"ם, (והענין) [והעיון] הוא [כי] במסכת נזיר נמצא כן לנזיר שעבר על נזירותו²³.

סימן ב

וכל האיסורין שיש בשבת יש ביום הכפורים, אין בין זה לזה אלא שהשבת זדונו בסקילה ויום הכפורים זדונו בכרת. (והיום) [ויום הכפורים] אסור באכילה, ושיעורו ככותבת הגסה, וכל האוכלין הראויין מצטרפין לשיעור זה, ואע"פ שהאוכלין יש בהן איסור מעצמן כגון נבלות

קהלות אומרים אותו ויש שאין אומרים, ומכל הנ"ל נראה שגירסת 'רוב המקומות' היא הנכונה.

19. ספר הישר (חלק החידושים סי' ק) מובא בשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' קנב-קנד) וברא"ש סוף יומא ובראשונים נדרים כג, ב (תוס' ורא"ש וריטב"א ור"ן ותורי"ד ועוד) במשפט החרם לרמב"ן, ספר המנהיג, שה"ל סי' שיו, תמים דעים סי' קפג, ראב"ן עירובין מ, ב (עמ' תיא), ראב"ה סי' תקכח, או"ז סי' רעז, ערוגת הבושם ח"ג עמ' תעו, ועוד רבים. ובספר הישר כתוב שכן הגיה רבינו מאיר אבי ר"ת, אבל רוב הראשונים הנ"ל כתבוהו בשם ר"ת, כדכתב רבינו. והנה מלשון רבינו בהמשך משמע שמתקני הנוסח הראשונים תקנוהו בלשון לשעבר ונחלק עליהם ר"ת אבל בספר הישר ועוד ראשונים משמע שלר"ת מעולם לא תוקן כך ונשתבשו לומר כן ע"ש. והקשו על ר"ת דהא אמרינן בנדרים שם ש'תנא מסתים לה סתומי' והקשו עוד דלר"ת למה אומרים אותו ג"פ ולמה אומרים מיד אח"כ 'ונסלח' וע' בספר הישר הנ"ל שמיישב הדברים. וע' טוש"ע סי' תריט. ויש שכתבו בשם רב עמרם דיאמר הנוסח לעתיד וש"ד, אך נאמן עלינו הרב המנהיג שרב עמרם התנגד לאמירתה וכן בסידורו ליתא.

20. כ"כ הרשב"א נדרים כג, ב 'אבל מי שהשביעו חברו או שהדירו אין ביטול זה מועיל לו כלום שעל דעת חבירו הוא נשבע ונודר וכמו שמבטל תנאו לגמרי הוא' (וכ"ה בתוס' שם ובר"ן משמם)

21. קיצר רבינו כאן, והכוונה היא כמו שכתב בספר הישר שם ובראשונים, דלשעבר אין מועיל מארבע טעמי, דבעינן ג' הדיוטות או יחיד מומחה, ובעינן חרטה, וצריך לפרוט הנדר, ושליח צבור מי מתיר לו. והרא"ש סי' ה יישב דהקהל אומרים אותו בלחש עם החזן ומתקיים ג' הדיוטות, ואנן סהדי שכולם מתחרטים שלא להעניש בעון נדרים, ורק בבא לפני חכם ויש חשש שעבר על דבר מצוה צריך לפרט הנדר, ונדרי החזן ניתרים ע"י הקהל. עוד כתבו ליישב קו' דג' הדיוטות וכתבו דיעמידו שנים אצל הש"ץ. ובראב"ן (עירובין מ, ב עמ' תיב) וראב"ה (סי' תקכח) כתבו דהש"ץ הוא שליח הקהל באמירת 'איחרטנא בהון', ושוב נעשה שליח החכמים להתיר באמירת 'כולהון יהון שרן', וע' נוסח אחר מיוחס לראב"ן במחזור אוצר הראשונים. אך עדיין קשה לענין נדרי ש"ץ גופיה, וגם קשה היכן מצינו עשיית שליח להתיר נדרים [ואולי כוונת ראב"ן וראב"ה כמ"ש הא"ח וכל בו שהש"ץ שהוא זקן ורגיל דינו כיחיד מומחה, ושם כתבו לענין הש"ץ גופיה שראוי שיתירו לו שלשה קודם שירד לפני התיבה, וכ"כ בספר המחכים]. והגר"א (סי' תריט) כתב דנוסח לשעבר עיקר, דלא כר"ת. ומנהג רבינו שמואל הרואה (מובא במאורות הראשונים סי' לז) היתה לקיים את ב' הדיעות ולומר 'מיום כפורים שעבר עד יום כפורים זה ומיום כפורים זה עד יום כפורים הבא עלינו לטובה' לאפוקי נפשיה מפלוגתא, וכן נהג החזן לפני מהר"ם (מובא בפי' קדמוני צרפת בתוך מחזור אוצר הראשונים, אך בהגה"מ כתוב שמנהג מהר"ם כר"ת) וכיוונו לזה מדעתם הרדב"ז (סי' קלג) והשאלית יעבץ (א, קמה).

22. בכת"י מוסקובה ליתא, והנה אי גרסינן 'בחנם' מתפרש שלא לחנם תקנוהו בלשון לשעבר, ואי לא גרסינן לה יתפרש שלא תקנו בלשון שלעתיד עד שבא ר"ת, ועל כרחך טעם יש בנוסח דלשעבר.

23. כוונת רבינו להוכיח ממס' נזיר שאפשר להתיר הנדרים לשעבר ע"י כל נדרי, ולא זכיתי לעמוד על דעתו מהיכן מוכיח כן.

האוצר ◆ גיליון מ"ה

וטרפיות אם אכלן חייב כרת²⁴, אבל אוכלין שאינן ראויין כגון עשבים המרים או ציר או מוריים פטור מן הכרת אבל מכין אותו מכת מרדות²⁵, ודין זה בכוסס פלפלין וזנגביל יבש²⁶. אכל מעט וחזר ואכל מעט אם יש מתחלת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת שני בצים מצטרפות לכשיעור ואם לאו אין מצטרפין לענין כרת²⁷.

ושתייה אסורה, ושיעורה כמלא לוגמיו של אדם כל אדם לפי לוגמיו, ושיעור זה באדם בינוני פחות מרביעית, וכל המשקין הראויין מצטרפין לשיעור זה, והשותה פחות מזה מכין אותו מכת מרדות ופטור מן הכרת²⁸. שתייה מעט וחזר ושתה מעט, אם יש מתחלת שתייה ראשונה עד סוף השתייה האחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפין לשיעור זה ואם לאו אין מצטרפין²⁹.

חולה שיש בו סכנה ששאל לאכול, אע"פ שהרופאים הבקיאים אומרים אינו צריך לב יודע מרת נפשו, ומאכילין אותו על פיו עד שיאמר די³⁰. [ואם] הרופא הבקי (ה)אומר צריך מאכילין אותו על פיו אע"פ שהחולה אומר (איני) [שאינו] צריך. וכשנחלקו הרופאים וכלן בקיאים אפילו אלו כמנין אלו מאכילין אותו על פי האומרים שצריך, זהו דרך רמב"ם ז"ל (פ"ב ה"ח)³¹. ולענין שאומ' דהולכים אחר הרוב, דמשמע שאם שלשה אומרים [אינו] צריך ושנים בקיאין כמותם אומרים צריך שהולכין אחר הרוב ואין מאכילין אותו על פי שנים, וזה אינו דהא אמרינן דתרי כמאה³².

24. ברייתא יומא עד, ב ומשנה כריתות יג, ב.

25. משנה יומא פא, א אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתיה ושתה ציר או מוריים פטור וברמב"ם (פ"ב ה"ה) 'אכל אוכלין שאינן ראויין למאכל אדם כגון עשבים המרים או שרפים הבאושין או ששתה משקין שאינן ראויין לשתיה כגון ציר או מוריים וחומץ חי אפי' אכל ושתה מהן הרבה הרי זה פטור מן הכרת אבל מכין אותו מכת מרדות' ופי' רבינו מנוח 'כדאמרינן באוכל חצי שיעור', ושם פי' המ"מ דגלמוד בק"ו מאיסורין דרבנן.

26. נראה מדברי רבינו דגם בכוסס פלפלין מכין אותו מכת מרדות, והרמב"ם כתב רק דאכל פלפלין פטור ולא כתב שמכין אותו מכת מרדות, אבל לכאור' כן הוא דהרי פטור אבל אסור. ונראה דסמך הרמב"ם על דבריו לעיל גבי עשבים המרים כו'. ודעת הראב"ה (סי' תתסא) דפלפלין מותר לכתחלה, והובא בהגה"מ פ"א מתענית אות ל, במדכי תענית סי' תרכו ובטור סי' תקסז, ג. וע' ב"י וד"מ שם וע' מקור חיים סי' תריב, ח.

27. תוספתא פ"ד ה"ד 'אכל וחזר ואכל אם יש מתחילת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה בכדי אכילת פרס מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין', ומש"כ רבינו שני ביצים נראה דט"ס וצ"ל שלשה ביצים, וכדעת הרשב"א וש"ר (וקצת תמוה שנפלה טעות זו בשני כת"י, ואולי במקור היה כתוב ש' ביצים וטעו לפענחה 'שני' במקו' 'שלשה').

28. רמב"ם (פ"ב ה"ג) והאוכל או השותה חצי שיעור מכין אותו מכת מרדות, וכ' המגיד משנה שק"ו הוא מדין איסורין של דבריהם [ומשמע שחצי שיעור חמור יותר מאיסור דרבנן, וע' מהרלב"ח סי' קג וש"ך יו"ד רלט, כ ומאמר מרדכי תריב, ה ופמ"ג פתיחה כוללת ח"א אות יז].

29. כן דעת רוב ראשונים ע"פ התוספתא, אבל דעת הראב"ד לפסוק כמ"ד גם במשקים בכדי אכילת פרס.

30. מח' תרי לישני יומא פג, א אי צייתנין לחולה נגד בקי אחד או אפי' נגד מאה, ופסק רבינו כמסקנא דרב אשי ד'אין שם בקיאין' היינו שאין בקיאותן כלום נגדו, דלב יודע מרת נפשו, וכן פסקו כל הראשונים.

31. ושם הוסיף הרמב"ם 'מקצת הרופאין אומרינן צריך ומקצתן אומרינן אינו צריך הולכין אחר הרוב או אחר הבקיאין, ובלבד שלא יאמר החולה צריך אני', ויתכן דהיה כתוב כאן והושמט מחמת הדומות, ועל זה קאי המשך דברי רבינו 'ולענין שאומר [הרמב"ם] שהולכין אחר הרוב כו'.

32. דהרי בגמ' אמרו דאע"ג דבעלמא רק לממונא תרי כמאה אבל באומדנא אזלינן בתר רוב דעות, מ"מ לענין ספק נפשות אמרי' תרי כמאה, ולא אשכחן דהדר בי' הגמ' מהך, אבל דעת הרמב"ם דכיון דלמר בר רב אשי מוקמינן למתני'

ובירושלמי (יומא פ"ח) חולה אמר יכולני לצום ורופא אומר איני יודע מאכילין אותו דספק נפשות להקל, הנה מאחר [ש]הרופא הבקי מסופק יש לחוש³³, אבל אם החולה נשתתק ואין אומר כלום ואין שם [רופא] בקי שיודיע להם ושאר בני אדם מסופקים אין מאכילין מן הספק.

ובאומד הדעת אמרינן לענין זה דתרי כמאה³⁴ והילכך אפילו ארבעה רופאים בקיין אמרים אינו צריך ושני בקיין אמרינן צריך מאכילין אותו על פי השנים, והיכא שאחד הבקי אומר צריך ושנים בקיין אמרינן אינו צריך, או אחד אומר צריך והחולה ורופא [אחד] אומר אינו צריך, אין מאכילין אותו על פיו, דתרי כמאה אמרינן אבל חד כתרין לא אמרינן³⁵, כן דרך שיטת (הרז"ל)³⁶.

עוברה שהריחה לוחשין לה באזנה שיום חמור הוא לענין האכילה, אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה [עד] שתתישב דעתה³⁷, ומי שאחזו חולי הרעבון שנקרא בולמוס מאכילין אותו ואין משהין אותו ואפילו דברים האסורים³⁸. ואם נפל הספק במאכלים האסורים אם מועילים לו לחולה זה אין מאכילין אותו דברים טמאים, דכשאמרו ספק נפשות להקל דוקא כשנולד הספק ברופאים שאלו אמרים כך ואלו אמרים כך אבל לכולי עלמא האכילה מועילה אלא שאלו אמרינן שלא יסתכן, אבל הכא שספק אם האכילה מועילתו אם לאו לא נאכיל אותו דבר טמא מספק³⁹.

ד'אם אין שם בקיין' בענין אחר, שוב לא עבדינן הך אוקימתא והדר דינא דלאומדנא אזלינן בתר רוב דיעות. כן פירשו בדעתו הרמב"ן (תוה"א שער הסכנה) והרב המגיד, וכן דעת השאלות (שמות שאילתא לח) וכן מבואר דעת רש"י שפירש דאשה או גוי מצטרפין למהוי פלגא ופלגא, הא לא"ה בתר תלתא דאמרי לא צריך אזלינן, וע' ב"י סי' תריח באורך.

33. וכתב הרמב"ן בתוה"א דברופא אומר דיכול לצום והחולה אומר איני יודע שומעין לרופא, דאיני יודע דחולה לאו כלום הוא, דרובם של חולים אינם יודעים, והובא בר"ן (ד, ב).

34. כדאוקמה בגמ' דאע"ג דלענין אומדנא בעלמא אזלינן בתר רוב דיעות הכא ספק נפשות להקל, ודלא כהרמב"ם הנזכר.

35. כן מפורש בגמ' פג, א.

36. אולי צ"ל 'הרז"ו ז"ל' כי הרז"ה השיג על הרי"ף דהו"ל למיכתב דלא אזלינן בתר רוב דיעות דספק נפשות להקל, ובזה חולק רז"ה על הרמב"ם הנ"ל [ובכת"י מדריד גרסינן 'כן דרך ה"ר יונה ז"ל', וגירסא זו צ"ע כי הראשונים ליומא אין מביאים מרבינו יונה].

37. משנה פב, א מאכילין אותה עד שתשוב נפשה ובגמ' שם דמאכילין לה הקל הקל ושם ע"ב ההיא עוברה דארחא אתו לקמיה דרבי אמר להו זילו לחושו לה דיומא דכיפורי הוא כו', ומינה למד הרמב"ם (פ"ב ה"ט) דמתחלה לוחשין ושוב מאכילין, ורבינו הוסיף ע"ד הגמ' והרמב"ם שמבארינן לה שיום חמור הוא לענין האכילה, וכן מבואר ברבינו מנוח שכתב 'ואולי תוכל להתאפק ותקבל הדברים בשמעה עונש האוכל ביום כ'.

38. משנה פג, א.

39. מילתא חדתא, ונראה דלמדו רבינו מפלוגתא דחכמים ור' מתיא בן חרש במי שנשכו כלב שוטה דלרבנן אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ופי' רבינו דהוא דבר טמא שרק ספק אם מועיל, אבל רש"י פירש שאינה רפואה גמורה והרמב"ם פירש שהוא דרך סגולה.

סימן ג

חינוך הקטנים קטן בן תשע שנים ועשר שנים⁴⁰ מחנכין אותו לשעות כגון שהיה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש היה רגיל לאכול בשלש מאכילין [אותו] בארבע כפי כח הבן מוסיפין לענות בשעות, בן אחת עשרה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצות⁴¹, קטן שהוא פחות מתשע אין מענין אותו שלא יבא לידי סכנה⁴². והבן משלש עשרה שנה ויום אחד שהביא שתי שערות וכן הבת משתים עשר שנים ויום אחד שהביאה שתי שערות הרי הן גדולים לכל המצות ומשלימין מן התורה⁴³:

סימן ד

רחיצה ביום הכפורים אסורה בין בחמין בין בצונן ואפילו באצבע קטנה⁴⁴, חוץ מן המלך שרוחץ פניו משום מלך ביופיו תחזינה עיניו, וכן הכלה שרוחצת פניה כדי שלא תתגנה על בעלה⁴⁵, ועד שלשים יום נקראת כלה. ומי שהיה מלוכלך⁴⁶ בטיט או בצואה רוחץ מקום הטינופת כדרכו⁴⁷ ואינו חושש, ומדיחה אשה (ידיו) [ידה]⁴⁸ ונותנת פת לתינוק, והחולה רוחץ

40. פירוש בן תשע שנים בבריא ובן עשר שנים בחולה, כמב' בגמ' יומא פב, א.

41. כג' הרי"ף, וכשיטת רב נחמן שפסקו רי"ף כוותיה, ודברי רבינו הם כדברי הרמב"ם (פ"ב ה"י), והרא"ש פסק כג' רש"י ופירוש, ע' טור וב"י סי' תריז ובהגר"א שם. וע' שו"ת הרשב"א ח"ג סי' שנא, וע"ע ג' המאירי ופירוש באור. ובהא דלא נהגו להשלים ע' ב"ח ורמ"א.

42. כן כתב הרמב"ם (פ"ב ה"א).

43. דלגבי שנות גדלות פסקינן כר' יוחנן דתוך זמן כלפני הזמן ורק מי"ב או י"ג ואילך משלימין מן התורה, וע"ע תרוה"ד מובא בב"י שאפי' לא הביא משלים מספק, דחיישינן שמא נשר.

44. הלשון 'אפי' באצבע קטנה' הוא ע"פ פסחים נד, ב אפי' להושיט אצבעו במים אסור.

45. משנה רפ"ח דיומא המלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל דברי ר"א וחכמים אוסרין ובגמ' עז, ב מפרש משום מלך ביופיו ומשום שלא תתגנה. ומבואר שם דפליגי רבנן אר"א, וכמו שפירש"י במתני' דחכמים אוסרין אכולהו קא, והכי איתא בירושלמי. ופסק הרמב"ם (פ"ג ה"א) כר"א לקולא, ופי' רבינו מנוח משום דטרח גמ' לפרושי טעמיה. וכן פסקו הר"ח וראב"ן וראב"ה סי' תקלא והמאורות והמאירי והרוקח סי' ריו והכל בו סי' סט, וכ"כ הטור (סי' תריג) בדעת הרי"ף והרא"ש שכתבו פירוש דברי ר"א, וכ"כ המ"מ בשם הרמב"ן. אבל הרי"ף גיאת והעיטור וסמ"ג פסקו כחכמים דאסרי, וכן כתבו: רב פלטי גאון (מובא באוצה"ג), ריטב"א בשם כל הגאונים, תוס' ישנים (משום דר"א שמותי, אבל שוב נסתפקו בזה), תור"פ, והר"ן כ' שכן מצדד ר"י. וע' ב"ח שמחמיר כהנך רבואתא [ויתכן דאזיל לטעמי' בסי' תריא שמחמיר כהראשונים דס"ל דשאר עינויים דאורייתא], והחיי אדם מחמיר לכלה בזה"ז שבעלה בבהכ"נ ואין רואה אותה. וע' בטוש"ע ונו"כ סי' תריד גבי החיה תנעול את הסנדל וצרף לכאן.

46. כלשון הרמב"ם פ"ג ה"ב שכתב 'מי שהיה מלוכלך' וכן הוא לפנינו בגמ' עז, ב אבל ג' הרא"ש וש"ר 'היו ידיו מלוכלכות'. ולכא' הכל אחד, וכמ"ש הסמ"ג שאין חלוק בכל מקום שהוא בין בגופו בין ברגליו דתניא בתוספתא ארשב"ג היו רגליו מלוכלכות בטיט וצואה מדיחין במים כדי שלא יטנפו כליו, אך ע' חזון יחזקאל שם, ובשו"ע (תריג, א) 'ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים'.

47. יומא עז, ב 'רוחץ כדרכו ואינו חושש' והרמב"ם (פ"ג ה"ב) הוסיף רוחץ 'מקום הטינופת' כדרכו, ועפ"ז כ' המג"א (תריג, א) 'ויזהר שלא יטול אלא מקום המטונף לבד כן משמע ברמב"ם'.

48. כ"ה בכת"י מדריד, וברמב"ם (פ"ג ה"ב) 'ידה אחת' והוא ע"פ ברייתא דיומא עז, ב ופירש"י משום רוח רעה של הלילה והתוס' כתבו בשם ר"ת דזה מותר לכל אדם אלא רוח אחר ששורה על האוכל כשבא ליתן לתינוק ואינו מצוי

כדרכו ואע"פ שאינו מסוכן⁴⁹. אבל מי שנכנס לבית הכנסת או לקרא בתורה נוטל ידיו כדרכו שהרי להקביל פני רבו אמרו (יומא עח, א) שעובר עד צוארו אם רבו מעבר לנהר, קל וחומר להקביל פני שכינה⁵⁰.

והרואה קרי לא יטבול מפני התפילה, מפני שהטבילה (לתפלה) [לקרי] בזמן הזה הוא מנהג ואין מנהג לבטל דבר האסור, כן כתב רמב"ם ז"ל (פ"ג ה"ג)⁵¹. וטבילה לאשה (ביום הכפורים או בלילה) [בליל זה או ביום הכפורים] הואיל ואינה ראויה לתשמיש בליל [זה] לא טבול, וכמו שאמרו (תענית יג) גבי תשעה באב כדאי בית אלקינו שי[ת]בטל בו טבילה אחת בשנה גם ביום הכפורים דין זה⁵².

בינינו ולכן אין נוהרים היום וכ"כ הר"ן. וק"ק למה הביא רבינו דין זה שאינו נהוג עוד, וכבר תמה הלח"מ על הרמב"ם בזה ע"ש. ואולי כתבה רבינו ללמוד ממנה לנט"י שחרית ולשון הרמב"ם נקט ואזיל, א"נ דגם בזמננו שייך שיהא אותו רוח מצוי באיזה מקום, וכמו שמשמע מלשון הטור סי' תריג, אבל עם כל זה דברי רבינו סתומים קצת וצ"ע.

49. רמב"ם (פ"ג ה"ב), וכתב המגיד משנה דלמדו מדין הסיכה דאמרו (יומא עז, ב) 'ואם היה חולה סך כדרכו' והטור והמחבר לא כתבו דין זה גבי רחיצה אבל הרמ"א (תריג, ט) הביאו מהרמב"ם.

50. כע"ז בר"ן שמותר ליטול ידיו לתפלה 'דכל רחיצה דמצוה מותרת היא ונט"י לתפלה מצוה כיון וכיון דלהקביל פני רבו עובר במים כ"ש להקביל פני שכינה', ורבינו מוסיף דגם אם רוצה לקרוא בתורה יש להתיר מכת ק"ו זו, וכ"כ הריטב"א עח, א והעיסור. ובהגה"מ מתיר לתפלה משום הכון, וע"ע דברי היראים (סי' כ) דכלל דמילתא כל שאינו מכוין להנאת רחיצה שרי. וראוי לציין את דברי רבינו בהל' תשעה באב (להלן דרך אחד עשר) וז"ל 'ואסורין ברחיצה ואפילו בצונן ומיהו ליוצא מבית הכסא מותר לרחוץ ידיו כמו שכתבתי גבי יוה"כ', והרי כאן לא הזכיר דבר לגבי יוצא מבית הכסא, ולכאן כוונתו לדבריו כאן, דכל שדעתו להתפלל או ללמוד ויצא מבה"כ נוטל ידיו כדרכו.

51. זה לשון הרמב"ם: 'ואסור לו לרחוץ כל גופו או לטבול שאין הטובל בזמן הזה טהור מפני טומאת מת ואין הרחיצה מקרי לתפלה בזה"ז אלא מנהג ואין מנהג לבטל דבר האסור אלא לאסור את המותר ולא אמרו שהרואה קרי ביוה"כ טובל אלא כשתקנו טבילה לבעלי קריין וכבר בארנו שבטלה תקנה זו'. והיינו ע"פ שיטת הרמב"ם (תפלה פ"ד ה"ה) דגם לתפלה בטלוה לתקנת עזרא ומה שטובלין לתפלה הוא רק מנהג. ולפ"ז לדעת הרי"ף והגאונים דלא בטלוה אלא לד"ת ולא לתפלה שפיר טובל כדרכו, וכן הוא באמת דלהנך קמאי טובל בעל קרי ביוה"כ, ע' רי"ף יומא ו, ב ותשובות הגאונים שע"ת סי' רחצ ומעשה הגאונים אות נא ושבלי הלקט סי' שטו והלכות גדולות ור"י אלברצלוני הובאו בטור סי' תריג ושבלי הלקט סי' שטו ורי"ף גיאת ואשכול אויערבאך א, קנד ע' בהערות שם, וכן הוא בספרי דבי רש"י. וכן דעת השואל בספר הישר לד"ת דאפי' למ"ד דבטלוה לתפלה 'הבא להחמיר לעשות תפלתו בנקיות תבא עליו ברכה' וכ"כ ההשלמה סוף יומא 'מפני שאין כוונתו לתענוג אלא לטהר'. וכ"כ המאירי בשם רוב פוסקים וכתב 'וכן שמענוה לחכמים גדולים שלחשו לתלמידיהם ע"י מעשה מפני שלא היתה תפילה יוה"כ חביבה להם אא"כ בטהרה יתירה ועוד שהרי מ"מ כל שאין כוונתו לתענוג מותר וזה אין כוונתו להקרי אלא שהוא בא ליטהר וראוי לסייעו' וע"ע למאירי ברכות כב, א וחיבור התשובה מאמר ב, יא. וכ"כ מהרי"ב בשם מהרי"ו שאמר לאחד לטבול להתפלל בטהרה, מובא בדעת תורה למהרש"ם, ובשו"ת מהרי"ל סי' קמא וסי' רצ כתב 'שהכל לפי מה שהוא אדם'. וע' ב"ח סי' תריג דלמ"ד דטובל היינו אפי' ראה קרי מאתמול, דלאו מדין טבילה בזמנה מצוה הוא אלא מתקנת עזרא [וע"ע הר צבי יומא פח, א דאף אי בטלוה י"ל דלענין יוה"כ לא בטלוה, וביאר עפ"ז דעת רב סעדיה גאון שמברכים על טבילת עיוה"כ, וסמוכין לסברא זו יש למצוא בתשובה"ג שע"ת סי' קעד שכתב דבעל קרי ביוה"כ צריך לטבול, אך בשאר ימות השנה דבלא"ה טמא מת סגי ברחיצה, ע"ש]. וכדעת הרמב"ם כתב המרדכי סי' תשכה ובברכות סי' עב בשם ר"ת וכ"כ הגה"מ פ"ג אות ו בשם מהר"ם וע' תשו' מהר"ם ד"פ סי' רכא, וכן נפסק בשו"ע שאסור לטבול וכן הסכימו האחרונים. וע' שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קסה. ובדעת הרמב"ם צ"ל דרך העובר לשמור פירותיו או הטובל בזמנו מותר, דאין ע"ז שם פעולת רחיצה אלא פעולת העברה במים או טהרה במקוה, אבל הטובל לקרי, שאינו חייב לעשות כן מדין, שוב חל ע"ז שם פעולת רחיצה ורואים אותו כ'רוחץ' מקריו, ולפעולה זו ניתן דין רחיצה של תענוג, ומדויק לשון הרמב"ם 'שאין הרחיצה מקרי בזה"ז אלא מנהג' שלכן ניתן לזה שם רחיצה של תענוג ולא מעשה טהרה במקוה.

52. הרמב"ם (פ"ג ה"ב) פסק שחייבי טבילות טובלין כדרכן דטבילה בזמנה מצוה, וכן פסק הרמב"ן בתוה"א (לגבי ת"ב).

והרחיצה שאסרו באינה של מצוה אבל ברחיצה של מצוה לא אסרו, וההולך להקביל פני רבו או פני אביו או מי שגדול ממנו בחכמה או לקרא (בבית) [נ"א לבית] המדרש עובר במים עד צוארו, ו[כן] מי שעושה מצוה כשחזור מן המצוה עובר במים עד צוארו לחזור למקומו כמו בהליכתו שלא תהא מכשילו, שאם לא תתיר לו החזרה ימנע מן המצוה, וכן שומרי פירות עוברים במים עד צוארם ובלבד שלא יוציאו ידיהם בעברם מתחת שולי מלבושיהם כדרך שעושין בחול⁵³.

ומצטנן אדם בכל דבר חוץ מן המים, ולא ישב על גבי טיט שיש בו כדי להטפח⁵⁴, והחכמים היו מצטננין בקרא ובינוקא ובכסא דכספא ריקנין⁵⁵.

סיכה אסורה ביום הכפורים ואפילו סיכה שאינה של תענוג⁵⁶ ואם היו לו חטטין בראשו סך כדרכו וכן (הלכה) [חולה] אע"פ שאין בו סכנה⁵⁷.

ונעילת הסנדל אסורה ביום הכפורים, וכל מין עור אסור לנעול ביום זה, אבל בסנדל של שעם ושל גמי וכיוצא בהם מותר⁵⁸. ואם מקום עקרבין הוא נועלין מנעליהן⁵⁹, והחיה (נועלת

אבל התוס' ביצה יח, ב ד"ה כל כתבו דטבילת נשותינו הוא לאו זמנה שסופרות מספק. וכתבו עוד בשם ר"י דדוקא בזמניהם שהיו עוסקים בטהרות היו צריכין לטבול מיד אבל השתא דרק לטהרה לבעלה ואפי' תטבול אסורה לבעלה היום לכן אינן טובלות, וכך הם דברי רבינו. ומ"ש רבינו 'גם ביוה"כ דין זה' בא לאפוקי מסכרת הגה"מ פ"ג אות ה דר' חנינא סגן הכהנים דאמר כדאי הוא בית אלקינו כו' לא פליג אלא בת"כ אבל ביוה"כ מודה דטובלין. ובטור סי' תקנד סתם להיתר אף לגבי יוה"כ, אבל בס' תריג כתב שר"ת אוסר, דקי"ל לאו מצוה. וגם מהרי"ק שרש לה כתב שמעולם לא ראה מי שטבלה בימי אבלה וכ"ש בת"כ וביוה"כ.

53. הכל פשוט ביומא עז, ב [ו'עושה מצוה' נלמד משאר הדברים] ובטעם השינוי שלא יוציא ידיו כו' פירש"י שנראה כמשוי' וטבילת מקופלת, וכ"ה בערוך ערך קפל וברי"ג בשם אית דסבר, ותמה רבינו מנוח על פ' זה וכי איצטריך לאשמועינן ובלבד שלא יעשה מלאכה. ומדברי רבינו שמצריך 'שינוי מדרך שעושין בחול' משמע שלא פירש כן, אלא ס"ל כטעם התוס' ישנים והרא"ש ס' ד שהוא כדי שיזכור ולא יבוא לידי סחיטה (וכ"כ הריטב"א בשם התוס', עוד כתב משמע דאם מוציא ידיו יראה כמתנה מן המים), או יסבור רבינו כטעם הסמ"ק שאם מוציא ידיו נראה כרוחץ כדרכו ואם אינו מוציא נראה כמהלך כדרכו. וראה לשון 'חכם ממשפחת הרא"ה' בתוך קובץ על יד כרך יא עמ' קלב 'שלא יראה ערום כמי שרוחץ', וע' רבינו מנוח.

54. פ' שיהא הנוגע בו טופח ע"מ להטפח.

55. יומא עז, א וכל"ב דאסר אפי' כסא דכספא חסר משום דמזדריב וישפכו המים עליו, ולכך כ' רבינו 'ריקנין'.

56. כן פסק הרמב"ם (פ"ג ה"ט) והרא"ש (סי' יד) והטור (סי' תריד) ע"פ הירושלמי (יומא פ"ח ה"א שבת פ"ט ה"ד תענית פ"א ה"ו) והק' המג"א תריד, א מאי שנא מרחיצה לעבורי וזהמא דלכא' שרי, ותי' דסיכה הוי תענוג טפי וכ"כ הגר"ז. והלבוש והישועות יעקב כתבו דא"א בלא תענוג והוי פס"ר, והתוספת יום הכפורים כתב דשאינה של תענוג אסור מדין סיכה כשתייה, אולם הב"ח וט"ז סי' תריג חולקים על קו' המג"א דס"ל דגם ברחיצה לעבורי וזהמא אסור ורק במלוכלך שרי. וכתבו הקרן אורה (תענית יג, ב) וההעמק שאלה (שאלתא קסז) דבשל תענוג אסור מן התורה ובאינה של תענוג אסור מדרבנן. והסמ"ג והגה"מ גרסו בירושלמי דשאינה של תענוג שרי, ופירשו לה דהיינו לחולה, ואי"ז חולק על הרמב"ם.

57. יומא עז, ב וכו' הרא"ש דבאין בו סכנה מיירי דאל"כ מאי קמ"ל פשיטא, וכ"כ הרמב"ם וש"ר. וע' חכמת שלמה סי' תריד וזמר וקציעה סי' תריב למה לא נאסר מדין רפואה בשבת הואיל ובאין בו סכנה עסקינן.

58. רבינו סתם לענין מנעל של עץ, וכמו שהרמב"ם סתם בזה, וע' ב"י סי' תריד, והתיר רבינו של שעם וגמי וכמ"ש רוב ראשונים וכמב' בגמ', וע' ב"ח שרבותיו הלכו יחף לגמרי אך ע' ט"ז שהשיג ע"ז.

59. יומא עז, ב אמר שמאל אם מחמת סכנת עקרב מותר, וראה דברי בה"ג הובאו בטור סי' תריד ובב"ח שם באורך.

מנעליה) [תנעול סנדלה] מפני הצנה, וכן החולה אע"פ שאין בו סכנה⁶⁰. וכורך אדם בגד על רגליו ויוצא בו, ולנעול אנפלאות של בגד ביום הכפורים בירושלמי (יומא פ"ח) אמרו יוצאין באנפליא של בגד, וגרסינן עוד בירושלמי תני חדא יוצאין באנפליא ותניא אידך אין יוצאין לא קשיא הא באנפליא של עור הא באנפליא של בגד, ולא תימא דוקא בבית התירו דא"כ היה לו לתרץ כאן בבית כאן בחוץ⁶¹, ודעת מורי הרשב"א ז"ל (יבמות קב, ב) להתר דמאי זה טעם תאסור אי משום צורתה אם כן סנדל של שעם תאסור, ומה ששנינו בתוספתא דמסכת יומא (פ"ה) יום כפורים אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ואפילו באנפליא של בגד, לא גרסינן של בגד אלא באנפליא, והוא של עור, ואפילו גרסינן לההוא תוספתא (ברייטא) [בדיטא] היא שהרי לא הביאנו בגמרא, ותדע עוד שהיא משבשתא דהא סתמא קתני ואפילו באנפליא של בגד, דמשמע דכל נעילה ואפילו טיול בבית אסור, והא לכולי עלמא טיול בבית באנפליא של בגד מותר, כך קבלתי מפי מורי הרשב"א⁶².

ותשמיש המטה אסור. נמצא כי העינויים הם ששה נ⁶³ אכילה ושתייה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ו⁶⁴ אכילה ושתייה הם בכרת שנאמר כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה, אבל ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ותשמיש המטה אין חייבין בהן כרת אבל מכין אותן מכת מרדות, כי מצאו חכמים 'שבת שבתון' חמשה וכמו שכתוב 'שבתון' לענין אכילה כך שבתון לענינים אלו⁶⁴.

ואי מתרמיא מילה ביום הכפורים מנהג ישראל שיוצאין לאחר תפלת יוצר⁶⁵ ומוהלין ומברכין על ידי בשמים כי ביום זה אין בו כוס, וזהו המנהג העיקר דאפילו ליתן לשותות לתינוק אסור משום דילמא כשיגדיל אתי למסר⁶⁶:

60. חיה מפני הצנה גמ' עח, ב וחולה נלמד מחיה שגם חולה קשה לו הצנה, כן הוא בשו"ע.

61. כן הוכיח הרשב"א יבמות קב, ב שמביא רבינו מיד אח"כ.

62. כל זה איתא ברשב"א יבמות קב, ב ומובא בביאור הגר"א תריד, ט. והנה מצינו ג' דיעות בסתירת הך תוספתא עם הירושלמי, יש מיישבים דהתוספתא אוסרת בחוץ והירושלמי שמתיר איירי בבית, אבל דעת הרא"ש היא שאין לחלק בזה (וכמ"ש רבינו) אלא התוספתא משבשתא היא, והסמ"ג סובר שמחלוקת התוספתא והירושלמי היא ונקטין להחמיר, וע' ב"ח.

63. כ"ה בכת"י מוסקבה, והושמט מחמת הדומות.

64. יומא עד, א ולשון רבינו קרוב ללשון הרמב"ם (פ"א ה"ה) שפירשו הר"ן דכולהו מדאורייתא, והא דכתב הרמב"ם 'מכת מרדות' הוא לשיטתו (סה"מ שרש ב) דכל שאין אזהרתו כתובה בפירוש דברי סופרים קרי להו (והמכנה"מ והתוי"ט רפ"ח דיומא כתבו אליבא דהמגיד משנה דלרמב"ם הוא מדרבנן), וכן דעת השאילתות ש' קסו והעיסור ויראים סי' תכ והר"ן [אלא שהקשה דאיך רוחצים וסכים לקטנים ואפי' הגיעו לחינוך, הא לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים, וע' ב"י ופר"ח בזה]. וכ"כ הסמ"ג עשין לב בתחלת דבריו דמדאורייתא אסורים [אך שוב הביא דעה החולקת], וכ"כ הב"ח סי' תריא בדעת רש"י ושראוי להחמיר, וכן פסקו הלבוש והמג"א והמט"א והגר"ו. ודעת התוס' (עז, א בשם ר"ת) ותוס' ישנים (עג, ב) ורא"ש (סי' א בשם ר"י וריב"א) וריטב"א (עג, ב) וסמ"ג (עשין לב בשם ר"י) וההשלמה והרמ"ך ורבינו ירוחם והטור (סי' תריא) דאע"ג דנפקי להו מקראי אסמכתא בעלמא נינהו, וזהו הטעם שמקילין למלך וכלה וליש לו חטטין וכו' [והר"ן דס"ל דהוא מדאורייתא ביאר בזה שמסרן הכתוב לחכמים ולכן מקילין בהני גוונים]. ובמשנ"ב תריא, ג הביא את ב' הדיעות וכ' דלמעשה ראוי להחמיר, והערה"ש כתב דרוב דיעות סוברים דהוי דאורייתא.

65. במדרכי (יומא סי' תשכז) כתב שמלין אחר קריאת התורה קודם תפלת מוסף, וכתב הרוקח הטעם לפי שהשכינה אצל התורה, וע"ע במדרכי שבת סי' תע, ונראה שזוהי כוונת רבינו ו'אחר תפלת יוצר' מתפרש אחר התפלה וקריאת התורה.

66. איתא בעירובין (מ, ב) דאין מברכין זמן על הכוס ביוה"כ דצריך שיטעום, ואין נותנים לתינוק דלמא אתי למסר.

ואמרו חז"ל (שבת קטו, ב) מותר (לנקב) [לקנוב] ירקות מן המנחה ולמעלה דהיינו ש(אין)⁶⁷ חותכין אותן לצורך מוצאי יום הכיפורים אבל כבר החמירו ונהגו שלא (לנקב) [לקנוב]⁶⁸.

סימן ה

וסדר התפלות והיודוי כבר הוא (מסור) [מסודר] ביד כל ישראל. וצריך (לפרש) [לפרוט] החטא, ועל זה נהגו בוידוין לומר על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון⁶⁹. ומתחלה יתודה על הקל ואח"כ על החמור, ועל זה אומרים על חטא שחטאנו לפניך באונס ו[אחר כך] ברצון, ואומר חטאתי עויתי [פשעתי]⁷⁰.

ושיטת רשב"ם (בתוס' שם) ור"ת (בתוס' שבת קלט, א ד"ה וליתן וסמ"ג לאוין סט ואו"ז סי' קז ומרדכי יומא תשכו עוד) ורבינו אליהו מפריש (מובא במנהיג) דרך בדבר קבוע כשהיינו חיישינן לאתי למסרך אבל במילה דהוא אקראי לא חיישינן, והרשב"א (עירובין שם) הקשה על זה ונחלק עליהם דאין מברכים על הכוס במילה ביוה"כ [וכן דעת הרמב"ן (תורת האדם ענין אבילות ישנה) לגבי הבדלה בת"ב], וכן דעת רבינו, והוסף רבינו דמברכים על הבשמים. ובספר המנהיג ובראבי"ה סי' שפג כתבו בשם רש"י שיברך על הכוס ויניחנו עד מוצאי תענית (והיינו שיברך ברכת המילה אבל לא בפה"ג) וכן הוא במחז"ו סי' תקג ובפרדס רש"י עמ' עז ועוד בשם ר' יצחק בר' יהודה, ודחה המנהיג סברא זו דא"כ גם בשהיינו נעשה כן. ובשו"ע בהל' ת"ב (סי' תקנט, ז) פסק בברית מילה בת"ב נותנים לתינוק אבל לגבי יוה"כ (סי' תרכא, ג) פסק דאין מברכים על הכוס, וביאר המג"א (תקנט, ט) דבדאורייתא חיישינן לאתי למיסרך אפי' בדבר אקראי אבל בדרבנן רק בדבר קבוע חוששים. אמנם ביו"ד (סי' רסה, ד) פסק המחבר שבכל התעניות לא יברך על הכוס אא"כ היולדת שם ויתנו ליולדת, וצ"ע. ודעת הרמ"א גבי יוה"כ דנותנים לתינוק הנימול, ובזה ליכא למימר אתי למיסרך, וסגי בטעמיה זו שלא יאמרו שלא לצורך היא הברכה, כן מבואר בראב"ן עירובין עמ' תיד וראבי"ה סי' תצא וע' מג"א שם וגר"ז סי' קצד, וע"ע חקרי לב (או"ח סי' ק) ושואל ומשיב (מהד' תליתאה א, קיז). ומש"כ רבינו 'כשיגדיל' אתי למיסרך כן פירשו רוב ראשונים, אבל הרי"ן גיאת פירש דבהגיע לחינוך תענית איירי, וחוששים דאתי למיסרך היום לשתות שלא במקום מצוה.

67. נראה למחוק תיבה זו [או להגיה 'שהיו'] ומפרש רבינו דקניבת ירק היינו הסרת העלים המעופשות וקיצוץ השאר ותקנתו לאכילה, כ"מ הרמב"ם פ"א ה"ג, מיהו הרמב"ן והרשב"א פירשו דהוא הדחת ירק, ורש"י פירש לנתוק העלים מן הקלחים שיהיו מוכנים לחתכן.

68. כ"כ הרמב"ם (פ"א ה"ג) והטור (סו"ס תריא) עפ"ד רבה סו"פ אלו קשרים, וכ' הבי"ש שכן נראה דעת רי"ף ורא"ש שהשמיטו כל דין זה.

69. כן דעת הרמב"ם (תשובה פ"ב ה"ג) והמרדכי (סי' תשכה) והכל בו (סי' סט) וכו' יהודה בן בבא יומא פו, ב ולהב"ח סי' תרו כן דעת רי"ף ורא"ש אך להב"י הם סוברים כר' עקיבא דאין צריך, ובדעת רבינו יונה יש חילופי נוסחאות בטור שם. וכ' עוד הטור שבספר לא נהגו לומר נוסח על חטא, ואולי בעירו של רבינו נהגו כמנהג אשכנז שהביא רבינו אתו. וכתב הב"י דלכו"ע ראשי לפרט, וכ' עוד דשמא מיירי ר' עקיבא בקול רם אבל בלחש שפיר דמי למיפרט כדי שיתבייש יותר. וכ' הדרכי משה דהמנהג לפרט על סדר האלף בית ואפי' רע"ק מודה בזה דשרי, דהואיל וכל אדם מתודה בשוה ומקרי 'כסוי חטאה'.

70. יומא לו, ב כיצד מתודה אדם אומר אנא ה' עויתי פשעתי וחטאתי דברי ר"מ וחכ"א חטאתי עויתי ופשעתי אמר רבה בר שמואל הלכה כחכמים פשיטא יחיד ורבים כו' ההוא דנחת כו' שבקת רבנן ועבדית כו"מ כו' ככתוב בספר אורייתא דמשה, ובה"ג פסק כרבנן וכן הוא בתשו' גאוני מזרח ומערב סי' קמד ובריצי"ג בשם רב פלטוי וברי"ף וברמב"ם (עבודת יוה"כ פ"ב ה"ו) ובמחז"ו, וכ"כ הרמב"ן (תוה"א שער הסוף) וראבי"ה סי' תקל ואו"ז סי' רפא ורי"ו ורא"ש יומא סי' יט וטור סי' תרכא ואבודרהם ואגור סי' תתקמד. מאידך, בריצי"ג הביא מרס"ג (והועתק במנהיג, ושם כ' שגם דעת רב חפץ כן) שפסק כר' מאיר שאומר חטאתי לבסוף, והיה כתוב כן בפ' רס"ג לאחר מות, כמב' בהשגות ר' מבשר על רס"ג (מהד' צוקר עמ' 121), אולם בסידור רס"ג איתא 'חטאתי עויתי פשעתי' כחכמים וצ"ע.

וכתבו בתוספות (ברכות כח, א ד"ה הלכה) שיש למהר להתפלל תפלת המוסף קודם שיגיע זמן המנחה⁷¹, וכבר כתבתי הדין בתחלת המוסף.

וקורין בספר תורה ששה גברי⁷², ובמנחה תלת גברי והמפטיר מהם⁷³.

ובמנחה ביום הכפורים [אין]⁷⁴ אומרים ברכת כהנים, והטעם משום דבשאר ימות השנה שכיח שכרות במנחה⁷⁵.

ובנעילה הוא נעילת שערי היכל⁷⁶, ועל זה אומרים כי נעילה ביום - ויש בו נשיאות כפים דלא שכיח כל שתא - ומביאין סיוע לזה מדאמרין ארבעה פעמים נושאים כהנים את כפיהם ביום [וחד] מנייהו נעילה, וקאמר ביום אלמא דנעילה ביום⁷⁷. ו[אומר] במקום כתבנו חתמנו, ובמקום אתה יודע רזי עולם מה אנו מה חיינו⁷⁸, [והתיקון כמו] שהוא מסודר כבר ביד כל ישראל.

71. הנה בהגה"מ הביא שמהר"ם היה ממהר בתפלת יוצר כדי להתפלל מוסף בזמנה, וכן כ' הטור סי' תרכ שהרא"ש היה נוהג להתפלל מוסף ביחיד כשראה שהצבור היו מאחרים, וכתבו בתוס' (ברכות כח, א ד"ה הלכה) דאם איחרו צריך להתפלל מנחה תחילה, אבל כבר כתב הרשב"א שם שאין נוהגין כן. ובראשונים נאמרו כמה טעמים לזה: הר"י בתוס' שם כתב דרך כשצריך להתפלל מנחה עכשיו, כגון שרוצה לאכול, נאמר שצריך להקדימה, [וע' רשב"ץ שם שכן משמע מלשון 'היו לפניו'] והרשב"א ורבינו יונה כתבו דרך ברוצה להתפלל עכשיו מנחה גדולה אמרו שצריך להקדימה, והרמב"ם (תפלה פ"ג ה"א) כתב דלא נאמר דין זה אלא ליחיד ולא לציבור כדי שלא יטעו ע"ש בכס"מ ולח"מ, ורבינו יונה כ' בשם רבני צרפת דרך כשהגיע זמן מנחה גדולה אמרו שצריך להקדים מנחה, והמכתם כתב דרך כשאיחר בפשיעה נאמר דין זה, ולא ביוה"כ שמאריכים בפיוטים. וע' טוש"ע סי' רפו וסי' תרכ. וראוי לציין דהיכא דצריך להקדים את המנחה ולא עשה כן דעת הרא"ה (ברכות שם) וספר המחכים (ד"ה מנחה) שלא יצא, ודעת הרשב"א שיצא מובא ברמ"א רפ"ד.

72. משנה מגילה כא, א ורמב"ם פ"ב מתפלה ה"ז וטוש"ע סי' תרכ, ובגמ' שם כב, ב 'בר"ח ומועד דאיכא קרבן מוסף קורין ארבעה, ביו"ט דאסור בעשיית מלאכה חמשה, ביוה"כ דענוש כרת ששה, שבת דאיכא איסור סקילה שבעה, וע' לשון רבינו מנוח (תפלה פ"ב ה"ז). ודעת הרמב"ם שאם רצו להוסיף עליהן שפיר דמי, אבל דעת הר"ן מגילה כא, א והרמ"ך בשם רבותיו דרך בשבת מוסיפין אבל לא ביו"ט ויוה"כ.

73. רמב"ם תפילה פ"ב ה"ז, טוש"ע סי' תרכ. ומש"כ רבינו דהמפטיר מהם ע' תוס' מגילה כג, א ד"ה חד דקי"ל כמ"ד מפטיר עולה למנין קרואים אלא שבשבת וי"ט שמותר להוסיף אנו יוצאים גם דעת מ"ד דאינו עולה, אבל במנחה ביוה"כ ותענית שאין מוסיפין עבדינן כעיקר ההלכה דמפטיר עולה [והטעם דאין מוסיפין כ' רבינו מנוח שם דבחול משום ביטול מלאכה ובשבת משום שכבר ארכה הדרשה וביוה"כ שהפטירה דינה ארוכה].

74. כ"ה בכת"י, ובנדפס הושמט תיבת 'אין', והוא ט"ס, ראה בהערה הבאה.

75. בתענית כו, ב אמרו דבנעילה דליתא בכל יומא פורסים כפיהם אבל מנחה אע"ג דהיום ליכא שכרות אין נושאים גזירה אטו שאר יומי ומסיק דהאידינא דמתפללין מנחה דתעניתא סמוך לשקיה"ח כנעילה דמיא ופורסים כפיהם, וכ' התוס' דביוה"כ שמתפללים מנחה בעוד היום גדול אין נושאים כפיהם. ודעת הרמב"ם (תפלה פ"ד ה"א) ורא"ש (תענית פ"ד סי' לא) והר"ן (תענית ט, ב) ורוב ראשונים שאפי' אם התפללו מוקדם אין הדין משתנה ואין נושאים כפיהם, אבל דעת בה"ג שבכה"ג נושאים כפיהם [וכ"כ רגמ"ה ורי"א תענית שם ושה"ל סי' שכ בשם רגמ"ה ורי"ף ועיטור קח, ב וסמ"ג בשם רש"י ורבינו מנוח בשם ר"ת ור"ש] ע' טוש"ע סי' קכט. והשוה דברי רבינו לעיל (הדרך הראשון סי' יג) 'מן הטעם הזה נוהגים כי ביוה"כ אין אומרים ברכת כהנים במנחה, הואיל ורגיל בכולה שתא דאין ברכת כהנים במנחה', וע"ש לענין מנחה בתענית ציבור וע' גם לקמן (הדרך האחד עשר סי' א).

76. כשמואל, ולפ"ז צריך להתפלל ביום, והנה אף לרב דהוא נעילת שערי שמים כתבו הפוסקים דצריך להתחיל ביום אלא דיכול למשוך בתפלתו עד הלילה, ונמצא דלשמואל צריך לגמור בעודו יום, וע' טוש"ע בזה.

77. פלוגתא בירושלמי (ברכות פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א) דלרב אפי' בלילה ולר' יוחנן רק ביום ושם הוכיח ר' יודן מדין נשיאת כפים ארבע פעמים ביום דנעילה ביום, ובהמשך אמרו דאפי' רב היה מתחיל כשהשמש בראש האילנות ומסיים

ותוקעין אחר התפלה⁷⁹ סימן תשר"ת⁸⁰ זכר ליובל, ואינו לערבב השטן כי כבר (מעורבב הוא) [איערבב]⁸¹. ושוהין מלאכול עד אחר שחשיכה [מדכתיב מערב] עד ערב⁸², ומבדילין על היין ועל האור ששבת⁸³, ומבדילין בין קודש לחול:
[ובענין הבדלה, בשבת כתבתי ענין הבדלה דמוצאי יום הכפורים]⁸⁴.

ומדרשו:

תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח (תהלים טז).

בשעת נעילת שערי שמים אלמא דלר' יוחנן אפילו הסיוס צריך להיות ביום, וכ"כ הרמב"ם (תפלה פ"א ה"ז פ"ג ה"ו), אבל הר"ן (יומא ו, ב) כתב שמדברי הר"ף משמע דהלכה כרב ואפ"ה אנן דמפשינן בפסוקי דרחמי ותחנונים מתחילין כשהשמש בראש האילן, וכ' המרדכי סי' תשכז דדין נעילה ביום זה שנהגו להתפלל אותה בלילה לא הנהיגו אבותינו כן אלא שהחזנים מושכין עד הלילה וסבורים שבדין עושים.

78. היינו תפלת 'אתה נותן יד לפושעים' שאומרים בתוכו 'מה אנו ומה חיינו' וכלשון הגמ' יומא פז, א 'מאי נעילה כו' שמואל אמר מה אנו מה חיינו' וכתבו הראשונים דגם לרב אומר נוסח זה.

79. לשון רבינו סתום ולא ברור אם כוונתו אחר נעילה או אחר ערבית, שמצינו פלוגתא בזה ע' טור סי' תרכד, וראה עוד בסידור רש"י, ובראבי"ה סי' תקל, ובתוס' מגילה ד, ב בשם ר"י הלוי, ובסמ"ג לאוין סט, וא"ח הל' יוה"כ סי' מו, ורקח סי' ריח, ודרשות ר"י אבן שועיב דרשה ליוה"כ.

80. איתא בסדר רב עמרם שתוקעין קשר"ק פעם אחת והולכים לבתיהם לשלום ומובא בריצ"ג ובמנהיג סי' טז וא"ח סי' מו ועוד רבים [וראבי"ה סי' תקל כ"כ גם בשם רב פלטין], וכתבו הסמ"ג (לאוין סט) והמרדכי (סי' תשכז) והגה"מ (סוף שביתת עשור) דיש שאינם תוקעים אלא תקיעה אחת ויש תוקעין תשר"ת ושמנהג העולם עכשיו לתקוע תשר"ת. וכן האריך בספר המנהיג דצריך עכ"פ סימן אחד שלם בין למ"ד זכר ליובל בין למ"ד לערבב שטן. וכן כתבו הטור סי' תרכד והשו"ע סי' תרכג, ו לתקוע תשר"ת, אבל ברמ"א שם בשם י"א שאין לתקוע רק תקיעה אחת ושכן נוהגין וכן הוא בסידור ר"ש מגרמיזא ובמהרא"ק ובמהרי"ל.

81. כן דעת רב האי גאון בטעמו הראשון (שע"ת סי' סז ומובא בריצ"ג וא"ח וכל בו ושה"ל והמנהיג וחיבור התשובה ואבודרהם) שהתקיעה זכר ליובל, וכ"כ המרדכי סי' תשכז, וכן הביאו התוס' שבת קיד, ב ד"ה ואמאי מהמחזורים, והשיגו התוס' דא"כ למה יעשו בכל שנה ושנה, וכן הקשה בסמ"ג לאוין סט (ומשם בהגה"מ). והוסיף סמ"ג להקשות דא"כ הו"ל לתקוע ביוה"כ עצמו, דהרי חכמה היא ואינה מלאכה. והנה, בתשובה"ג הנ"ל מיישב רה"ג דנהגו בכל שנה אטו יובל ובאבודרהם הביא משמו דלפי שאינו ברור חשבון זמן היובל התקינו לתקוע בכל שנה. ולפ"ד האבודרהם יש ליישב את קושיית הסמ"ג דכיון שאין תוקעין אלא מספיקא ספק לא ראו לתקוע ביוה"כ עצמו. ושוב כתב רב האי טעם שני שהוא לערבב השטן, ורבינו דחה דכבר איערבב. אבל ביאר בכל בו סי' ע 'שחזור לשלוט במוצאי יוה"כ' וכ"כ האבודרהם דביוה"כ לית לי' רשות למישטן ובמוצאי יוה"כ ירצה להשטין וקול השופר מערבבו. והרקח (סי' ריז) כתב שתוקעין לומר 'נצחנו את השטן', וכע"ז בשה"ל שהוא לאות שמחה כאותם שחזורים מן המלחמה ונוצחין והוסיף בשם אחיו רבי בנימין שלוקחים בידם הסניגור שהוא השופר. ודעת התוס' הנ"ל שתוקעין להודיע שהוא לילה ויאכילו את בניהם וגם להכין הסעודה. ובמהרי"ל (הל' נעילה סי' ל) 'שבתקיעה זו מראה שהוא יו"ט ולהרכות בסעודה כזה הלילה ונכנסים ימי שמחה שהיו מחנכין המזבח ועוד בת קול מכרות ואומרת במוצי"כ לך אכול בשמחה לחמך' וכ"ה בסידור ר"ש מגרמיזא, ובמהרי"ל שם בהג"ה כתב טעם אחר שהוא זכר לתקיעת משה אשר תקע ביוה"כ כשירד מן ההר.

82. יומא פא, א וכתב הרא"ש סי' ח דתוספת זה לאו בבין השמשות הוא דבלא"ה אסור מחמת ספק אלא בכניסתו קודם ביה"ש מעט וביציאתו אחר צה"כ מעט וכך הם דברי רבינו.

83. פסחים (נד, א) רמב"ם (שבת פכ"ט הכ"ז) טוש"ע (תרכד, ד) ורבינו לעיל (הדרך השלישי סי' יט) דרך במוצ"ש שהוא זמן תחלת בריית האור מברכין על אור היוצא מן העצים אבל במוצאי יוה"כ בעינן אור ששבת, ובטעם הדבר ראה שו"ת

ידוע הוא כי בהרגל האדם בדרכי ההנאות ישליט עליו יצר הרע כי בהיות האדם בנוי מארבעת יסודות אי אפשר בלא אכילה ושתייה ותשמיש המטה ועל כן צריך האדם להרגיל עצמו בדרך הממוצע בכלן כדי שיחיה ולא ישלוט עליו יצר הרע כי זנות ויין ותירוש יקח לב ומוציא את האדם מן העולם ויצר הרע גרם מיתה לעולם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ורודף לאדם כל היום רק רע כל היום ואמרו ז"ל (נדרים לב, ב) 'עיר קטנה ואנשים בה מעט' זה האדם 'ובא אליה מלך גדול' זה יצר הרע, וקרא אותו גדול על שם שהוא מתגבר באדם כל היום, ותכסיסי יצר הרע הם האכילה והשתייה והתענוגים והרחיצה והסיכה והתשמיש ונעילת הסנדל וכמו שהוכיחו חז"ל ביומא (עו, ב) כי ההפך כשלא יאכל ולא ישתי ולא יסוך ולא ינעול את המנעל ולא ישתמש נקראין עינויין ותא חזי כמה רחמנותו של הקב"ה עם ישראל בהיותו רצונו שנלך באורח חיים, ויום זה הוא יום הסליחה שהאדם ניצול מן המות ובא אל החיים צוה עלינו לשמור נפשנו מן אלו הענינים שהם האכילה והשתייה והתשמיש עם השאר, כמו שאמרו במשנה (יומא רפ"ח) יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, [כין] כל אלו הם כלי יצר הרע ואין רצונו של הקב"ה שיהיה שום זכרון (ויצר) [ליצר] הרע ביום הזה, אלא שנהיה כמו הצדיקים בעולם הבא [שהם] ניוזנין מזיו השכינה, כמו שאמרו במדרש (פרקי דר' אליעזר פמ"ו) ראה סמאל (שאין) [שלא נמצא] בהם חטא ביום הכפורים אמר לפניו רבונו של עולם יש לך עם אחד כמלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחפי רגל אף ישראל יחפי רגל ביום הכפורים⁸⁵ מה מלאכי השרת אין בהם לא אכילה ולא שתייה אף ישראל מה מלאכי השרת עומדים על רגליהם אף ישראל, מה מלאכי השרת יש ביניהם שלום אף ישראל. נמצא כי הקב"ה הראה לנו אורחות חיים.

ואם תשאל מכיון שנאסר היום בתשמיש המטה למה היו מתקנין לכהן גדול אשה אחרת בלי אשתו שמא תמות אשתו והכהן כבר היה מופרש מאשתו שבעת ימים קודם יום הכפורים כדאמרין (יומא ב, א) שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין, ואמרו כי מביתו ר"ל מאשתו. והתשובה, מכאן תוכל להבין כמה חבתו של הקב"ה עם ישראל בהיותך יודע כי הכהן גדול היה מכפר בקרבנותיו של ישראל והוא היה מברכן, והיה רוצה הקב"ה שיהיה הכהן שלם בלי פגם ויהיה עם אשה שנאמר 'בזאת יבא אהרן אל הקדש' (נרמז)

הרשב"א (ח"א סי' קנט, החדשות מכת"י סי' יט) באורך, וע"ע רמב"ן ורא"ה ברכות וריטב"א ורבינו דוד פסחים נד, א. וכתב הכל בו סי' ע שיש אומרים דאפי' במוצאי יוה"כ מברכין על אור היוצא מן העצים מעמוד ראשון ואילך, והביאו הב"י סי' תרכד. וכתב המ"מ שם הרמב"ן דישאל שהדליק מגוי אין מברכין עליו אלא על אור ששבת ממש או על אור שהודלק ממנו, וע' שו"ע סעיף ה ומג"א שם ושו"ת רמ"ע מפאנו סי' יח. והעולם אומרים שמזה הטעם נוהגין שכל אחד מדליק לו נר בעיוה"כ, שיהא לו אור ששבת. כ"כ המנהיג, ושם נתן בעל המנהיג טעם אחר לידע אם שנתו עולה יפה כו' [וראה טעמים נוספים בערוגת הכושם ח"ג עמ' תקעב].

84. לעיל (הדרך השלישי סי' יט) וז"ל: 'וכתב רבינו הרשב"א ז"ל במוצאי שבת אין מחזירין [אחר האור] אבל במוצאי יוה"כ מחזירין לפי שמברך לברוא יתברך שהבדיל לנו בין יום זה לשאר הימים שכל היום אנו אסורין להשתמש ועכשיו אנו מותרין, ואור שהודלק לחולה ולחיה בשבת מברכין עליו במוצ"ש ואפי' במוצאי יוה"כ שהרי שבת מעבירה וכן אור שהוציא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו במוצ"ש ולא במוצאי יוה"כ'.

85. לפנינו בפרדר"א ליתא להך דיחפי רגל אך מובא בהרבה ראשונים ראה אבודרהם ורקח סי' ריח וכד הקמח ערך יוה"כ ועוד רבים.

[ורמז] להשכינה שנאמר 'דודי לי ואני לו הרועה בשושנים', וכמו שהכהן למטה מקריב בעודו נשוי כך למעלה מכפר עלינו הקב"ה פנים בפנים, כמו שנאמר '(כי) [אשר] עין בעין נראה אתה ה', ודי למי שמבין אלו הפסוקים, נמצא כי הקב"ה מודיע לנו ארחות חיים. וכשאנו הולכים באורח חיים הוא כותב וחותם אותנו לחיים, ועל זה אמרו במדרש ויקרא רבה (פכ"ט) תודיעני אורח חיים [אמרו ישראל תודיענו אורח חיים] אמר להם הקב"ה הרי לכם עשרת ימי תשובה שבין ר"ה ליום הכפורים שובע שמחות את פניך אלו שבע מצות שבחג, ד' מינין שבלולב, וסוכה וחגיגה ושמחה, נעימות בימינך נצח, א"ר אבין זה לולב שהוא נוצח ונוטל בימין, משל לשנים שבאו לדין אצל הדיין ולית אנן ידעין מי הנוצח, אלא מאן דנסב בדין אנן ידעין דהוא נצח, וענין הפסוק שאמר שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח פי' כשהיה האהל אחד אז ידע אורח החיים הגמורים כענין 'דודי לי ואני לו הרועה בשושנים' שענינו חבור האהל, ואומר 'הרועה' אמרו במדרש מי גרם שדודי לי ואני לו מפני שהוא מנהיג את העולם כשושנים, מה השושן הזה יש בו ריח והוא אדום, מוצקין אותו נהפך ללבן, ולעולם אין ריחו זו, כך הקב"ה מנהיג את העולם כדרך זה, שאלמלא כן לא יתקיים האדם החוטא, והחטא נקרא אדום, שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג, מקריב קרבנו באש שהוא אדום, זורק הדם שהוא אדום סביב למזבח מוצקין ועולה העשן לבן ואז נהפך האדום ללבן, מדת הדין לרחמים, ומה השושן יש בו אדום ולבן והריח משתיהן כך ריח הקרבן מאדום ומלבן, תא חזי [ריח] קטורת הסמים מהם אדומים ומהם לבנים, הלבונה היתה לבנה והמור דרור היה אדום, ועל כן מנהג עולמו כשושנים, דכתיב להקריב לי חלב ודם. ועכשיו ביום זה שאדם יושב בתענית ומקריב חלבו ודמו כדאמר ר' יהודה מתוך תעניתו מחלשין עליו אבריו (ועבר) [וגובר] עליו האש, ואותה שעה נקרא מזבח כפרה, והיינו דר' אליעזר כי הוה יתיב בתעניתא הוה מצלי ואומר גלוי לפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שהקרבתי חלבי ודמי והרתחתי אותו בחמימות (חולי) [חולש] גופי, יהי רצון שיהיה הריח שעולה מפי בשעה זו כריח הקרבן ותרצני (ברכות יז, א) ועל זה כתיב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, כשאדם מתענה ומתלבן בתעניתו, ובהיות ישראל בחבור אחד ובאגודה אחת אזי מחברין האהל ויודעין ארח חיים, ואפי' הרשעין צריכין להיות באגודה אחד עם הצדיקים ביום זה וזהו שאמרו 'הרועה בשושנים' מה שושנים קוצין מצויין בהן אף הב"ה מנהיג עולמו בצדיקים וברשעים, ומה שושנים אלמלא הקוצים אין השושנים כך אלמלא הרשעים אין צדיקים, דאמר ר' יהודה במה צדיקים (ניכרים) [נוכרים] מתוך שיש רשעים. ועל זה אמרו בכריתות (ו, ב) כל תענית שאין פושעי ישראל מתעניין בו אינו תענית, שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה, וגרסין במנחות (כח, א) ד' מינין שבלולב שנים מהן עושין פירות וב' מהן אין עושין פירות, העושין פירות יהיו זקוקין ללא עושין פירות ושאינן עושין פירות לעושין פירות, אף ישראל אינן בהרצאה עד שיהיו באגודה אחת, שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה. תם:

